

Lezen graag!

LEESBEVORDERING OP PABO EN ROC

MARGRIET CHORUS

Lezen
.....
STICHTING LEZEN

Deze publicatie is uitsluitend te downloaden via www.lezen.nl

In deze serie zijn eerder verschenen:

- Piek, Karlijn, *Zoveel lezen we (niet)*, 1995
Ven, Mascha van de, *Nieuwe media en lezen*, 2000
Kaufmann, Yolanda, *Voorlezen*, 2000
Tellegen, Saskia en M. Lampe, *Leesgedrag van vmbo-leerlingen*, 2000
Boter, Jaap, *Uitleengegevens als marketinginformatie*, 2001
Bos-Aanen, Joke, T. Sanders en L. Lentz, *Tekst, begrip en waardering*, 2001
Tellegen, Saskia, L. Alink en P. Welp, *De attractie van boek en computerspel*, 2002
Elsäcker, Willy van, *Begrijpend lezen*, 2002
Land, Jentine, et al., *Tekstbegrip en tekstwaardering op het vmbo*, 2002
Braaksma, Martine en E. Breedveld, *Het schoolvak Nederlands opnieuw onderzocht*, 2003
Guldmond, Ineke, *Emotionele betrokkenheid bij jeugdliteraire teksten*, 2003
Jager, Bernadet de, *Leesbegrip, leesplezier en de Friese taalnorm*, 2003
Verhallen, Maria, A.G. Bus en M.T. de Jong, *Elektronische boeken in de vroegschoolse educatie*, 2004
Lemaire, Christine, *Lezen doen we samen!*, 2004
Steendijk, Marjolein, *Een boekenwurm van zeven maanden door Bookstart*, 2004
With, Janetta de, *Overgangsliteratuur voor bovenbouwers?*, 2005
Schludt Bodien, Walter en F. Nelck-da Silva Rosa, *Als jongeren lezen*, 2005
Land, Jentine, T. Sanders en H. van den Bergh, *Wat maakt een studietekst geschikt voor vmbo-leerlingen?*, 2006
Janssen, Tanja, H. Broekkamp en E. Smallegange, *De relatie tussen literatuur lezen en creatief schrijven*, 2006
Vries, Nienke de, *Lezen we nog?*, 2007

Colofon

Stichting Lezen
Oxford House
Nieuwezijds Voorburgwal 328G
1012 RW Amsterdam
020-6230566
www.lezen.nl
info@lezen.nl

Vormgeving cover

Lijn 1 Haarlem, Ramona Dales

Onderzoek naar de plaats en functie van leesbevordering, voorlezen en kinder- en jeugdliteratuur op de opleidingen voor docent basisonderwijs (pabo), peuterleidster (roc) en onderwijsassistent (roc) door Margriet Chorus in opdracht van Stichting Lezen.

© 2007. Stichting Lezen, Amsterdam

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inleiding	5
1 Situatieschets	7
1.1 Voorlezen, werken met kinderboeken en leesbevordering op het roc	7
1.2 Kinder- en jeugdliteratuur, voorleestechieken en leesbevordering op de pabo	8
2 Cultuurverschil	9
3 De opleidingen	10
3.1 Roc	10
3.2 Pabo	10
4 De programma's	11
4.1 Voorlezen op het roc	11
4.2 Voorlezen op de pabo	12
4.3 Kinderboeken en leesbevordering op het roc	14
4.4 Kinder- en jeugdliteratuur en leesbevordering op de pabo	15
5 Doelstellingen en knelpunten	18
5.1 Doelstellingen en knelpunten op het roc	18
5.2 Doelstellingen en knelpunten op de pabo	19
6 Wensen en suggesties	21
6.1 Roc	21
6.2 Pabo	21
7 Doorstroming en afstemming	23
8 Contacten, samenwerking en vakinformatie	25
8.1 Openbare bibliotheek	25
8.2 (Kinder)boekhandel	25
8.3 Evenementen	26
8.4 Vakinformatie	27
9 Samenvatting	28
Bijlage A: Samenvatting uitkomsten pabo en roc uit het rapport TNS NIPO	30
Bijlage B: Verklaring van afkortingen en termen	32

Voorwoord

Voor u ligt een publicatie die me na aan het hart ligt.

Dat heeft een goede reden: de aandacht voor leesbevordering, voorlezen en kinder- en jeugdliteratuur op roc's en pabo's is sterk bepalend voor de rol die de afgestudeerde peuterleidsters, onderwijsassistenten en docenten basisonderwijs op dit terrein op zich nemen en is daardoor ook van grote invloed op de leesbevordering op peuterspeelzalen, kinderdagverblijven en op basisscholen.

Wat verwachten wij van studenten na hun afstuderen? Wat beoogt de opleiding op dit vlak? En direct daarna: kunnen studenten die beoogde rol invullen als ze van de pabo of van het roc komen?

Lezen graag! is bedoeld om de lezer inzicht te geven in de manier van werken op de opleidingen op het gebied van leesbevordering. Wat vindt men belangrijk? Waar zitten de knelpunten en wat kan er anders of beter?

De afgelopen maanden heb ik met veel plezier en interesse pabo's en roc's bezocht voor mijn onderzoek. Graag wil ik hier de vierentwintig docenten bedanken die tijd voor me vrijmaakten in hun drukke programma en die bereid waren mij uitgebreid antwoord te geven op mijn vragen.

De gesprekken die we voerden waren over en weer verhelderend. U vindt de weerslag daarvan in deze publicatie, die hopelijk net zo verhelderend is. Dus: *Lezen graag!*

Margriet Chorus

Inleiding

In de maand juni 2006 deed TNS NIPO op verzoek van *Stichting Lezen* onderzoek naar de **Leesbevordering op opleidingen**, een *Onderzoek onder roc's, pabo's en lerarenopleidingen* (TNS NIPO E4582, juli 2006). Het onderzoek onder pabo's en roc's had een lage steekproefomvang en was daardoor niet statistisch significant. Het gaf wel trends aan, maar bood Stichting Lezen te weinig nuancering en context en daardoor te weinig aanknopingspunten. (U vindt een samenvatting van de uitkomsten van het TNS NIPO-onderzoek in bijlage A bij dit verslag. Het rapport is niet ter inzage.)

Op verzoek van Stichting Lezen heb ik, met het onderzoek van TNS NIPO als uitgangspunt, in de periode november 2006 tot en met mei 2007 aanvullend kwalitatief onderzoek gedaan op acht pabo's en acht roc's verspreid door Nederland, in de vorm van bezoeken aan de instellingen en interviews met docenten. Ik sprak uitgebreid met vierentwintig docenten: veertien van roc's, tien van pabo's.

De publicatie is bedoeld om de lezer inzicht te geven in de plaats en de functie van 'leesbevordering' op roc en pabo in Nederland. De term wordt hier – en in de ondertitel – kortweg gebruikt als aanduiding van de drie onderwerpen die bij het onderwijs op dit gebied op roc en pabo aan de orde komen: voorlezen, kinder- en jeugdliteratuur en leesbevordering.

Hoofdstuk 1 geeft de contouren weer. Het is een schets van het werkveld op pabo en roc op het gebied van leesbevordering: de situatie, de docenten, de ontwikkelingen in het onderwijs in het kort.

Daarna geeft hoofdstuk 2 het perspectief aan voor de rest van de publicatie: er is een duidelijk cultuurverschil in de benadering van leesbevordering tussen roc en pabo. Verderop in het rapport wordt de context uitgewerkt en verduidelijkt.

Voor een helder begrip vindt u in hoofdstuk 3 een kort overzicht van organisatie en opbouw van de opleidingen op het roc (pedagogisch werker en onderwijsassistent) en op de pabo (docent basisonderwijs).

Dan volgen in de hoofdstukken 4, 5 en 6 de programma's van roc en pabo op het gebied van voorlezen, leesbevordering en kinder- en jeugdliteratuur (4), wat men daarmee wil bereiken en welke knelpunten daarbij naar voren komen (5), en vervolgens de wensen van de betrokkenen en suggesties van de onderzoeker die een bijdrage kunnen leveren bij de ontwikkeling van het onderwijs op het gebied van leesbevordering (6).

In hoofdstuk 7 bekijken we de samenwerking en onderlinge afstemming tussen roc en pabo op het gebied van leesbevordering, met het oog op de doorstroming van roc naar pabo en in het licht van de doorgaande leeslijn en de voor- en vroegschoolse educatie.

Roc's en pabo's zijn geen geïsoleerde eilandjes op het gebied van leesbevordering. Er zijn instellingen waarmee ze contact kunnen hebben, er zijn evenementen op landelijk en plaatselijk niveau, er zijn stichtingen en bedrijven die producten leveren op dit gebied. Hoofdstuk 8 geeft een kort overzicht van de manier waarop men op roc en pabo hiervan gebruikmaakt.

In hoofdstuk 9 vindt u een samenvatting met conclusies en aanbevelingen.

In bijlage A treft u een samenvatting van de uitkomsten van het TNS NIPO-onderzoek aan.

In bijlage B staat een verklaring van in deze publicatie gebruikte afkortingen en termen.

1 Situatieschets

1.1 Voorlezen, werken met kinderboeken en leesbevordering op het roc

Een van de lastigste aspecten van onderzoek doen op roc's is het benaderen van de juiste persoon voor deelname aan het onderzoek. De grootte van de instellingen, vaak bestaande uit een aantal opleidingen onder een grote koepel na fusie, de multi-inzetbaarheid van docenten en het werken in deeltijd of op verschillende locaties, samen met de bijna voortdurende veranderingen vanwege de nieuwe onderwijsvormen, maken het voor een relatieve buitenstaander moeilijk degene te pakken te krijgen die iets doet met voorlezen, kinderboeken en leesbevordering.

'Vakken' zijn er niet meer. Niet in de 'oude' opleiding met de differentiatie kinderopvang (SPW) of onderwijsassistent (OA), niet in het nieuwe competentiegerichte onderwijs (CGO, zie ook bijlage B), dat op sommige instellingen al van start is gegaan, maar dat bij andere opleidingen nog moet beginnen.

Docenten zijn docent, stagebegeleider, coach, loopbaanbegeleider, en bijna allemaal ontwikkelen ze hun eigen lesmateriaal. De meeste opleidingen werken naar CGO toe, meestal vanuit een nog niet zo oude situatie van projectonderwijs met differentiatiemogelijkheden en verschillende niveaus. Men werkt in die 'oude' situatie soms pas enkele jaren op die manier. Zowel in de 'oude' als in de nieuwe situatie is er geen sprake van lessen, maar van trainingen, workshops, cursussen of scholingen, sommige verplicht, andere facultatief.

In het CGO werken de studenten – of leerlingen, of deelnemers, de termen verschillen – aan kerntaken ten behoeve van het verkrijgen van competenties die ervoor moeten zorgen dat ze als peuterleidster of onderwijsassistent goed kunnen functioneren. CGO is geen aanbodgericht, maar vraaggestuurd onderwijs. De studenten kunnen op verschillende manieren werken aan hun competenties. Zo kun je leren voorlezen en vertellen door ervaring, kennis, scholing en het oefenen van vaardigheden. De student kiest zelf hoe hij of zij dat doet. Vaak is het een combinatie van de mogelijkheden, bijvoorbeeld een training in voorleestechnieken en het oefenen tijdens de stage, maar dat hoeft niet. Op sommige roc's ben je helemaal vrij om te kiezen hoe je werkt, maar op de meeste roc's zijn er verplichte trainingen en stageopdrachten.

De docenten zijn binnen hun afdeling overal inzetbaar. Het kan dus zijn dat ze het ene jaar voorlezen en vertellen in hun pakket hebben zitten, maar het andere jaar iets anders doen. Er wordt wel gekeken naar de affiniteiten van docenten met bepaalde onderwerpen of thema's. De opleiding is daarbij minder belangrijk. De veertien roc-docenten die deelnamen aan het onderzoek komen uit de NT2-hoek, hebben Nederlands gestudeerd, N20, pedagogiek, maatschappelijk werk of de pabo gevolgd. De multi-inzetbaarheid heeft soms vervelende gevolgen: een docent Nederlands die zelf een module kinderliteratuur had ontwikkeld, moest het geven daarvan overlaten aan een collega, terwijl de docent zelf op ander gebied werd ingezet.

Voorlezen, werken met kinderboeken en leesbevordering vallen op de roc's binnen het grote kader van de ontwikkeling, meestal taalontwikkeling, in een enkel geval ook nader gespecificeerd als VVE (voor- en vroegschoolse educatie, zie bijlage B). Dat brengt met

zich mee dat kinderboeken vooral ingezet worden als middel tot het stimuleren van de taalontwikkeling. Leesbevordering wordt meestal ook binnen dat kader geplaatst. Soms valt voorlezen binnen de communicatieve vaardigheden, soms is het een van de creatieve activiteiten die de student naar eigen voorkeur kan invullen en valt het dus onder drama of onder muzische en creatieve vorming.

1.2 Kinder- en jeugdliteratuur, voorleestechnieken en leesbevordering op de pabo

De docenten van de pabo die deelnamen aan het onderzoek komen allemaal uit de richting 'taal'. Negen van de tien zijn opleidingsdocent Nederlands, een is vakdocent taal en taaldidactiek. Ze zijn ook bijna allemaal stagebegeleider, of doen studie- en loopbaanbegeleiding. Het ontwikkelen van modules zit vaak ook in hun pakket. De helft van hen is sterk betrokken bij het ontwikkelen van het nieuwe curriculum voor CGO, maakt daarvoor deel uit van een ontwikkelteam of is 'trekker' van een kennisgebied. De docenten die zich bezighouden met kinder- en jeugdliteratuur, voorleestechnieken en leesbevordering hebben allemaal Nederlands gestudeerd. Een van de deelnemende docenten heeft een specialisatie kinder- en jeugdliteratuur gedaan.

Ook voor de pabo geldt dat er hard gewerkt wordt aan het nieuwe onderwijs en ook hier zorgt dat ervoor dat nog niet zo lang geleden ontwikkelde modules plaats moeten maken voor nieuwe onderwijsvormen in CGO.

Kinder- en jeugdliteratuur heeft op de pabo een duidelijke, vanzelfsprekende plek in het curriculum van de sectie taal. De uitwerking kan verschillen. Op sommige pabo's kiest men ervoor het onderwerp als apart onderdeel te brengen, op andere pabo's streeft men ernaar kinderboeken ook in te zetten voor andere schoolvakken als geschiedenis of wereldoriëntatie. Een keuze kan ook zijn kinder- en jeugdliteratuur breed in het programma in te passen, bijvoorbeeld in de 'zorgverbreding' in verband met de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Voorlezen en vertellen maakt deel uit van het curriculum. Er wordt meestal al in het begin van de opleiding aandacht aan besteed, om zo op een goed voorziene manier de stage op de basisschool in te kunnen gaan.

Kinder- en jeugdliteratuur wordt op de pabo ten dele wel als middel gezien, maar het gaat vooral om het leesplezier en het ontwikkelen van een goede leesattitude. Boekpromotie en leesbevordering horen er ook nadrukkelijk bij.

2 Cultuurverschil

Het onderzoek van TNS NIPO (zie bijlage A) geeft aan dat leesbevordering een vast onderdeel van het programma van roc en pabo is. Ik zou dat willen nuanceren.

De situatieschets laat al enigszins zien dat er een cultuurverschil is tussen roc's en pabo's als het gaat om de benadering van de onderwerpen waar dit verslag om draait. Bij de pabo's sprak ik van 'Kinder- en jeugdliteratuur, voorleestechnieken en leesbevordering', bij de roc's luidde de kop boven de betreffende paragraaf 'Voorlezen, werken met kinderboeken en leesbevordering'. Die aanduidingen zijn niet voor niets zo gekozen. Het zijn de aanduidingen die men zelf op de onderwijsinstellingen gebruikt.

Kinder- en jeugdliteratuur hoort op de pabo. Het is een vanzelfsprekend onderdeel, al krijgt het in de nieuwe opleiding naar de mening van veel docenten minder aandacht dan zou moeten. Maar de strijd daarover is nog niet gestreden. De nieuwe programma's zijn volop in ontwikkeling en de vechtlust is groot.

Op de roc's is aandacht voor kinderboeken niet zo vanzelfsprekend. Voorlezen meestal wel, maar kinderboeken? De gemiddelde student krijgt enkele kinderboeken onder ogen als zij of hij een opdracht moet vervullen en op een aantal opleidingen moet een student zelf een prentenboek maken, maar structureel aandacht, zoals op de pabo, krijgen kinderboeken niet. Er is wat dat betreft wel een verschil tussen de opleidingen voor peuterleidster en die voor onderwijsassistent. De laatstgenoemde opleiding leidt op tot niveau 4. Van daaruit kan de student doorstromen naar de pabo. Studenten van de opleiding OA (Onderwijsassistent) hebben wel een onderdeel kinder- en jeugdliteratuur in hun pakket.

Het cultuurverschil wordt verderop in dit verslag uitgewerkt, maar voor een helder begrip volgt eerst een korte beschrijving van de opleidingen op roc en pabo.

3 De opleidingen

In de nu volgende korte beschrijving van de opleidingen op roc en pabo gaat het om de nieuwe opleiding CGO (Competentiegericht Onderwijs) waar iedereen nu naar toe werkt, zij het soms met kanttekeningen of tussentijdse aanpassingen. In grote lijnen is de opleiding overal zoals hierna beschreven. Invulling, fasering en benamingen kunnen verschillen per opleidingsinstituut.

3.1 Roc

Op het roc zijn er binnen het kader van dit onderzoek twee opleidingen: de opleiding voor leidster in de kinderopvang, ook wel peuterleidster genoemd, en de opleiding voor onderwijsassistent. Beide opleidingen vallen onder de afdeling Zorg en Welzijn.

De opleiding voor leidster in de kinderopvang valt onder de opleiding Pedagogisch Werker. Er zijn opleidingen op niveau 3 (de vakopleiding) en op niveau 4 (de middenkaderopleiding).

De opleiding op niveau 3 duurt 2 tot 3 jaar, afhankelijk van het studietempo, die op niveau 4 duurt 3 tot 4 jaar.

Met een diploma op niveau 3 kun je werken als leidster in kinderopvang of peuterspeelzaal, of in de naschoolse of buitenschoolse opvang. Op niveau 4 kun je kiezen voor de uitstroom kinderopvang, waarmee dezelfde functies bereikbaar zijn, maar je kunt ook doorstromen naar hbo, bijvoorbeeld Sociaal Pedagogische Hulpverlening (SPH).

N.B. Op sommige roc's blijkt nog sprake te zijn van een overgangssituatie. Men heeft daar nog de opleiding SPW3 (leidster kinderopvang), althans voor bepaalde leerjaren. Niet overal wordt bij de uitstroom kinderopvang niveau 4 aangeboden.

De opleiding voor onderwijsassistent valt ook onder Zorg en Welzijn, maar volgt op de meeste roc's een eigen traject. Soms is er sprake van een algemeen agogisch eerste leerjaar, waarna de opleidingen voor Pedagogisch Werker en Onderwijsassistent afzonderlijk verder gaan.

De opleiding OA duurt 3 tot 4 jaar, afhankelijk van het studietempo. Het is een opleiding op niveau 4, waarmee je in basisonderwijs of in het speciaal onderwijs kunt werken, maar waarmee je ook door kunt stromen naar de pabo.

3.2 Pabo

De opleiding op de pabo duurt 4 jaar en is ingedeeld in een brede majorfase van doorgaans 2 jaar en een daaropvolgende minorfase.

In de eerste fase gaat het om de basisbekwaamheid van de leraar. Het gaat dan om vakkennis, vakdidactiek en algemene beroepsvaardigheden. De minorfase biedt verdieping en profilering.

In de minorfase hebben studenten naast het reguliere programma ook keuzemogelijkheden. De keuze voor een vakdomein minor hoort daarbij. Dat kan 'taal' zijn, maar bijvoorbeeld ook 'mens en wereld' of 'rekenen en wiskunde'.

Op een bepaald tijdstip in de minorfase kiest de student voor de specialisatie jonge kind (4-8 jaar) of het oudere kind (9-12 jaar), ook wel ‘onderbouw’ en ‘bovenbouw’ genoemd.

Ongeacht die keuze kan iedere afgestudeerde pabo-docent werken in alle groepen van het basisonderwijs.

Op veel pabo’s kiest men voor een thematische jaarindeling. Ieder studiejaar heeft een eigen thema. Zo heette op een van de pabo’s die ik bezocht het eerste jaar ‘Leraren van nu’ en was op een andere pabo het eerste jaar gewijd aan pedagogisch handelen, met als thema ‘Opvoeden’.

CGO is op de meeste pabo’s die aan dit onderzoek meegedaan hebben al grotendeels ingevoerd, hoewel er hier en daar nog sprake is van een overgangssituatie voor bepaalde leerjaren. De opvattingen over invulling van CGO verschillen. Al naar gelang de situatie kiest men ervoor om de eerste anderhalf jaar (tot de propedeuse) leerstofgericht te werken en daarna meer competentiegericht.

4 De programma's

In het TNS NIPO-onderzoek werd gevraagd hoeveel uren er per studiejaar in het lesprogramma zijn gereserveerd voor leesbevordering, voorlezen en kinder- en jeugdboeken op roc en pabo.

De diversiteit in de antwoorden (1-20 uur per jaar, zie bijlage A) duidt op flinke verschillen op de opleidingen. Daarvoor zijn verschillende redenen aan te geven, maar de meest in het oog springende is wel de verwevenheid van leesbevordering, kinder- en jeugdboeken en voorlezen met de rest van het opleidingsprogramma. Het is daardoor moeilijk aan te geven hoeveel uren eraan worden besteed.

Een tweede opmerking geldt de grote vrijheid van invulling van het onderwijs.

Competenties zijn geen begrippen die aangeven welke onderdelen er in een programma moeten zitten, in ieder geval niet specifiek. Ze geven aan hoe een leidster, onderwijsassistent of docent moet kunnen functioneren. Het gaat daarbij onder andere om pedagogische en didactische componenten, het zorgen voor een rijke leeromgeving, het methodisch handelen. De vakinhoudelijke kennis maakt daar natuurlijk deel van uit, maar welke onderdelen hiervan in het curriculum moeten zitten bepaalt de opleiding zelf.

Voor de duidelijkheid bespreek ik achtereenvolgens het voorlezen op roc en pabo, daarna de plaats van kinder- en jeugdliteratuur en leesbevordering in de programma's van de opleidingen.

4.1 Voorlezen op het roc

Vast onderdeel programma

Het onderdeel voorlezen is een vast onderdeel bij alle acht roc's die ik bezocht tijdens het onderzoek. Bij bijna allemaal is er in het eerste jaar een verplicht onderdeel voorlezen, meestal in de vorm van een workshop. Dit is vaak een kleine training, gevolgd door oefenen. Een 'veilig' oefenklimaat is belangrijk, want sommige studenten durven niet goed voor te lezen. Eerst oefenen in groepsverband kan niet altijd; op het stageadres oefenen gaat beter, maar lukt ook niet altijd. Een student die echt niet wil voorlezen, kan dat wel ontwijken en op sommige stageadressen is voor voorlezen nog te weinig gelegenheid. Kinderboeken zijn op roc's nauwelijks voorhanden (zie ook 4.3). Een van de roc's uit het onderzoek onderscheidt zich van de andere instellingen door een prachtig voorleeslokaal met véél boeken, attributen, een voorleeshoek en een grote poppenkast. Daar wordt dan ook gretig gebruik van gemaakt!

Uitbreiding van voorlezen

Het voorlezen wordt soms uitgebreid met andere activiteiten. Zo is er op een van de roc's in het tweede jaar een programma 'praktische vaardigheden' met prentenboeken, zoals de kamishibai (vertelkast). Er zijn ook roc's waarbij de studenten in de BPV (beroepspraktijkvorming, stage) een vertelkist of vertelkast maken. Ook in de lessen drama is er aandacht voor voorlezen en bijbehorende activiteiten.

Een eigen prentenboekje maken staat bij een aantal roc's ook op het programma. Niet alleen vanwege het voorlezen, maar meer vanwege het inzicht krijgen in hoe zo'n prentenboek dan in elkaar zou moeten zitten.

Op twee van de acht roc's wordt ook voorgelezen in het kader van de VVE (voor- en vroegschoolse educatie). Dit betekent interactief voorlezen (in beide gevallen 16 uur) en op een van de opleidingen ook VIB (video interactiebegeleiding).

Op een van de roc's wordt tijdens de voorleestraining gebruik gemaakt van de module van *PeuterTV* die door *TeleacNOT* in samenwerking met *Stichting Lezen* is ontwikkeld.

Tijd voor voorlezen

Kijken we naar het aantal uren dat er aan voorlezen wordt besteed, dan varieert dat van 2 uur tot 20 uur. Het oefenen van het voorlezen door de studenten zelf en het eventueel maken van een verslag in een portfolio komen daar nog extra bij.

Hierbij moet opgemerkt worden dat op een aantal roc's het voorlezen een onderdeel is van een serie lessen in het kader van stimuleren van de taalontwikkeling, van communicatieve vaardigheden of van drama en creatieve vorming. Het aantal uren is dan niet meer goed te bepalen.

4.2 Voorlezen op de pabo

Voorlezen en vertellen

Voorlezen en vertellen hoort op de meeste pabo's bij elkaar. 'Voorlezen is een mooie activiteit om mee te beginnen in de stage', zei een van de docenten uit dit onderzoek en verwoordde daarmee wat ik bij alle deelnemende pabo's proefde. Bij allemaal is voorlezen een praktijkcomponent waaraan vooral in het eerste jaar aandacht wordt besteed, en dan vooral aan het begin van het curriculum. Er wordt geoefend in practica, geoefend in duo's, in groepjes, in de mentorgroep. De studenten beoordelen elkaar in deze veilige omgeving. Ze geven elkaar feedback en ook de docent of de stagebegeleider doet dat. Op een van de pabo's is voorlezen onderdeel van een VIB-traject. Het voorlezen wordt opgenomen op dvd en beoordeeld aan de hand van een lijst.

Collectie kinderboeken

Kinderboeken om het voorlezen te oefenen zijn op alle pabo's voorhanden. In de bibliotheken van de instellingen trof ik steeds een collectie kinderboeken, vaak goed verzorgd en actueel, hier en daar wat mager. Op een van de pabo's is in de bibliotheek een grote kinderboekenhoek met banken, posters, accessoires en grote bakken met prentenboeken, en ook op de andere pabo's zijn vaak handpoppen, vertelplaten, reuzenprentenboeken voor gebruik in de klas of andere attributen te vinden.

Tijd voor voorlezen

Het aantal uren dat er voor voorlezen beschikbaar is, is niet nauwkeurig te bepalen. Meestal is het een praktijkcomponent. Tijdens de stage krijgen studenten dan gelegenheid het voorlezen en vertellen te oefenen. Dat gebeurt ook altijd. Op sommige basisscholen doen pabo-studenten als jury mee aan voorleeswedstrijden of lezen ze voor tijdens de nationale voorleesdagen bij de kleuters.

4.3 Kinderboeken en leesbevordering op het roc

Motivatieprobleem

‘Studenten van roc’s zijn uit zichzelf geen lezers’, zeggen hun docenten. Deze uitspraak bevestigt het beeld uit de peiling van TNS NIPO (zie bijlage A). De meeste studenten zijn van huis uit niet gewend om met boeken om te gaan, ze besteden hun tijd liever aan computeren en tv, aldus de docenten. Lezen is een verplicht nummer; er is een motivatieprobleem. Kinderboeken lezen ze al helemaal niet. Alleen op de OA-opleiding lezen studenten wel wat kinderboeken, omdat dat op hun stageschool in het basisonderwijs ook gebeurt.

Nauwelijks kinderboeken

De docenten op de roc’s zitten niet alleen met een motivatieprobleem bij hun studenten. Er is een tweede probleem: op de meeste roc’s zijn niet of nauwelijks kinderboeken voorhanden. Op vier roc’s uit het onderzoek is helemaal geen bibliotheek. Wel een open leercentrum, een wapruijnte (werken aan prestatie), een mediatheek of een expertiselokaal. Kinderboeken vind je op de roc’s op een plank in de kast van de docent of in de teamkamer, of in een afgesloten kast in de wapruijnte. Maar meestal hebben de docenten thuis kinderboeken die ze meenemen als ze die nodig hebben bij het onderwijs. Bij twee roc’s trof ik een collectie kinderboeken: bij de ene instelling een flinke collectie boeken in het voorleeslokaal, bij de andere een kleine collectie kinderboeken in de bibliotheek, zo’n 60-80 titels.

Redenen voor de afwezigheid van kinderboeken? Te weinig belangstelling voor kinderboeken, wegbezuinigd, te diefstalgevoelig. Maar docenten geven wel aan dat de oogst naar hun mening ook te mager is.

Een opvallend detail bij mijn bezoeken aan de bibliotheek of mediatheek op een roc is het enthousiasme van de docenten als ze ontdekken dat ze kinderboeken kunnen bestellen. Ik vroeg in eerste instantie altijd aan de bibliothecaris of mediathecaris naar het beschikbare budget voor kinderboeken. Daar is meestal geen vast bedrag voor, maar als docenten boeken willen bestellen, is daar wel ruimte voor. De docenten waren daarvan vaak niet op de hoogte.

Eigen lesmateriaal

Onder deze condities is het samenstellen en verzorgen van een programma voor leesbevordering en werken met kinderboeken geen gemakkelijke opgave. Er worden daarbij geen vaste methodes gebruikt. Soms zijn (delen van) methodes uitgangspunt voor het onderwijs (*Traject* van Nijgh Versluys bijvoorbeeld). Men overweegt hier en daar wel een methode aan te schaffen voor CGO (uitgeverij Angerenstein wordt daarbij herhaaldelijk genoemd), maar als er al methodes aanwezig zijn, worden ze gebruikt als naslagwerk. De docenten stellen het programma zelf samen. Ze zorgen voor een reader, voor een leidraad die tijdens een workshop gebruikt kan worden, of gebruiken onderdelen van diverse projecten of programma’s. Bij het doornemen van de materialen kwam ik onderdelen van *Boekenpret* tegen, van *Boekenwijzer*, *Kaleidoscoop*, lessen van het NIZW, *Oetsiekoetsie*, *PenterTV*, en op een van de roc’s wordt de *Peutervoorleeswijzer* al jaren met veel plezier gebruikt.

Inhoud programma

Wat wordt er zoal behandeld in de zelf samengestelde programma's?

Dat varieert van een nogal somber en vaag 'kleine vlekjes door de jaren heen verspreid' tot 'workshops kinderboeken, poëzie, film en taal, muziek en taal'. De programma's zijn praktisch gericht en worden vaak betiteld als 'werken met kinderboeken'. Een roc had een programma van 16 uur: voorlezen kinderen 0-6 jaar, 6-14 jaar, taalstimulering en programma's, meertaligheid en multiculturele boeken, taalontwikkeling in het belang van voorlezen en vertellen.

Bij de OA-opleiding is er vaak meer aandacht voor kinderboeken. Ook die programma's worden zelf samengesteld en heel gevarieerd ingevuld. De lessen vallen onder het kopje Nederlands, 'pedagogisch klimaat' of onder 'communicatieve vaardigheden'. Op een roc was er in het 2^e jaar bij de OA een project 'lezen en jeugdliteratuur', met als onderdelen: een prentenboekje maken, een bezoek aan de bibliotheek, een makkelijk lezen verhaal schrijven en stimuleren om kinderboeken te lezen.

Ouderbetrokkenheid

Toekomstige peuterleidsters en leidsters in de kinderopvang moeten op hun werkplek ook met ouders kunnen praten over het lezen met hun kinderen. Ze moeten desgevraagd ook adviezen kunnen geven op het gebied van kinderboeken en voorlezen. Op vier van de acht roc's uit het onderzoek wordt aan dit aspect aandacht besteed (hoewel op een daarvan alleen bij de opleidingsvariant voor volwassenen). 'Ouderbetrokkenheid' komt in het 2^e jaar aan de orde bij het onderdeel 'communicatie' of in de VVE-module. In de oude programma's was op een van de roc's ook ruimte voor een 'certificaat kinderliteratuur', maar dat verandert in het CGO.

Kinderboeken lezen: veel te weinig

Veel kinderboeken lezen is er voor studenten op de roc niet bij. Er is geen verplichte leeslijst. Op drie van de acht roc's moeten studenten een klein aantal kinderboeken lezen uit verschillende genres. Het gaat dan om 5-10 boeken in totaal.

Het CGO conflicteert ook met 'verplichtingen'. Studenten krijgen wel opdrachten waarbij ze gebruik kunnen maken van prentenboeken of video's, maar een verplichting is dat niet. Toch merken de docenten dat het hun studenten aan bagage ontbreekt. Ze proberen dat te ondervangen door hen een inventarisatieopdracht te laten maken op hun stageadres (welke kinderboeken zijn daar aanwezig?) of door hen als groep een boekenlijst te laten samenstellen, een boekenplan met budget en motivering voor hun keuze op basisonderwijs of kinderdagverblijf. De gemaakte opdrachten gaan meestal in een (digitaal) portfolio.

4.4 Kinder- en jeugdliteratuur en leesbevordering op de pabo

Eigen methodes en werkvormen

De docenten op de pabo ontwikkelen zelf het onderwijs op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur en leesbevordering. Soms gebruiken ze vakliteratuur als uitgangspunt. De gegevens van het TNS NIPO-onderzoek (p.5) suggereren gebruik als methode, maar dat blijkt niet zo te zijn.

Leesbeesten en boekenfeesten van Jan van Coillie wordt meerdere malen genoemd,, evenals *De leesomgeving* en *Vertel eens* van Aidan Chambers en *Portaal, Praktische didactiek voor het primair onderwijs* van Harry Paus (e.a.).

De teams ontwikkelen zelf methodes en werkvormen. Daarbij valt men terug op de competenties van de Taalunie of op de tussendoelen geletterdheid, of werkt men met een begrippenlijst die studenten aan het eind van de brede majorperiode onder de knie moeten hebben, onder verwijzing naar de taalsite. De geschiedenis van kinder- en jeugdliteratuur komt op de pabo nergens aan de orde.

Inhoud programma

De zelf ontwikkelde programma's variëren, maar kinder- en jeugdliteratuur en leesbevordering zijn voor alle studenten vaste onderdelen in de majorperiode. Taal is een goed bedeed vakgebied op de pabo. Kinder- en jeugdliteratuur werd in het oude onderwijs vaak in modules gegeven. In het CGO is het een onderdeel van het programma Nederlands of wat breder 'taal', en zit het bovendien verweven in andere onderdelen en disciplines. Er wordt samengewerkt met drama en met de kunstvakken.

Docenten spreken soms af al hun lessen of colleges te beginnen met een stukje uit een kinder- of jeugdboek. 'Het jeugdboek is het anker, taalactiviteiten worden er aan gekoppeld', zei een van de docenten treffend.

Hier volgt een klein overzicht van de diversiteit van de aanpak op de acht pabo's uit het onderzoek:

- Kinder- en jeugdliteratuur is verweven met andere vakken. Er wordt samengewerkt met drama en kunst. Studenten leggen een leeslogboek aan.
- In de hele opleiding taal, in bijna alle lesperiodes is kinder- en jeugdliteratuur verweven met andere vakken, ook bij drama. In de propedeuse zitten taalmodules voor jonge/oudere kind. Voorleestraining is gekoppeld aan voorleeswedstrijd.
- In het eerste jaar voltijd en deeltijd 10 x 1½ uur, voorlezen, vertellen, literatuur en werkvormen, oriëntatie op onderwijsvormen, ook bij drama.
- Kinder- en jeugdliteratuur worden behandeld bij Nederlands. In het 1^e jaar 10 x 1½ uur les over lezen, waarvan 6 tot 8 bijeenkomsten over jeugdliteratuur, genres, practica, prentenboeken, poëzie. In het 2^e jaar staat lezen centraal (voortgezet lezen, informatieverwerking). Een vrije minor voor dit onderwerp wordt ontwikkeld.
- Kinder- en jeugdliteratuur is deel van het programma Nederlands in een holistische benadering. In het 1^e en 2^e jaar is er continue aandacht, specifiek in 4 x 6 bijeenkomsten van 3 uur met opdrachten om zelf uit te werken. De vroegere leerroute literair consulent probeert men mee te nemen als vrije minor.
- In het 1^e jaar wordt de basis gelegd: eigen leesverleden, poëzie, prentenboeken, NT2, actuele boekenlijst in 5 lessen van 1½ uur. Ook prentenboek maken in samenwerking met beeldende vorming. In het 2^e jaar wordt poëzieles gegeven.
- In het 1^e jaar staan onderwerpen als voorlezen, wedstrijden en projecten. In het 2^e jaar is er college leespromotie, gekoppeld aan de Kinderboekenweek. Ook aandacht voor genreoverzichten. In het 3^e jaar is er een project kinder- en jeugdliteratuur met een

allochtoon karakter. In het 4^e jaar is een afstudeerscriptie, onderwerp naar keuze, ook kinder- en jeugdliteratuur mogelijk.

- De module kinder- en jeugdliteratuur wordt in het hele 1^e jaar gegeven. Begint met voorlezen en vertellen, wat zijn goede kinderboeken. Daarna volgt stage bij de kleuters en tot slot is er een presentatie en boekpromotie.

Weinig ruimte voor verdieping

Pabo-docenten vinden het jammer dat er in het nieuwe onderwijs weinig ruimte meer lijkt te zijn voor verdieping op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur en leesbevordering. In het oude onderwijs was daar meer ruimte voor. Ontwikkelde differentiatiemodules als 'literair consulent' of andere specialisaties probeert men in een of andere vorm mee te nemen naar het CGO.

Communicatie met ouders

Ouderbetrokkenheid en/of communicatie met ouders is een onderwerp dat in pabo-opleidingen niet aan de orde komt. Contact met ouders lijkt in de opleiding een stapje te ver. 'Studenten missen een hoop knowhow en daardoor is de communicatie met ouders moeizaam', zegt een van de docenten uit het onderzoek.

Op een van de pabo's komen in de afstudeerstage wel oudergesprekken aan de orde. Bij een aantal instellingen vindt men het onderwerp meer iets voor een nascholingscircuit.

Kinderboeken lezen: niet genoeg

Lezen pabo studenten kinderboeken? In het TNS NIPO-onderzoek wordt deze vraag met enige stelligheid met 'ja' beantwoord: 15 van de 24 respondenten geven aan dat er minstens 10 kinder- en jeugdboeken per studiejaar verplicht zijn. Het onderzoek werd verricht in juni 2006 en wellicht is dat een van redenen waarom het huidige onderzoek een ander beeld laat zien. We zijn inmiddels een jaar verder en het CGO heeft op veel pabo's al in ruimere mate zijn intrede gedaan.

'In het CGO kun je dit soort eisen niet meer stellen', merkte een van de docenten op toen ik vroeg naar de hoeveelheid kinderboeken die studenten moeten lezen. Geen verplichtingen, lijkt het motto, en toch komt men daar op sommige opleidingen op terug. De lijsten komen terug, niet als een volledig verplichte lijst maar als een lijst met titels uit verschillende genres, waaruit studenten er een aantal kunnen kiezen. Ze moeten 30 titels kiezen uit een grotere actuele lijst, of 25 titels uit de categorieën van Jan van Coillie. Er zijn ook andere oplossingen: er is geen boekenlijst, maar de studenten krijgen het format voor een recensie en moeten daarmee een recensie schrijven over een van de Griffelboeken. Of ze moeten twee AVI-boekjes vergelijken. Of ze moeten een leeslogboek bijhouden. Of ze moeten tijdens hun studie in een dossier aangeven hoe ze jeugdliteratuur bijhouden, en in het eerst jaar alvast drie boeken lezen: een boek dat ze vroeger als kind hebben gelezen, een boek 'met een kontje' (literair of bekroond kinderboek) en een kinderboek uit de populaire categorie. Of de docent start elk college met een stukje uit een kinderboek of een poëziebundel. 'Maar ze lezen minder', wordt eraan toegevoegd. 'We proberen ze zo enthousiast te maken dat ze uit zichzelf gaan lezen.'

5 Doelstellingen en knelpunten

‘Wat zouden jullie studenten moeten kunnen aan het eind van hun opleiding op het gebied van leesbevordering, kinder- en jeugdliteratuur en voorlezen?’, vroeg ik de docenten die ik sprak voor dit onderzoek. De antwoorden – in de volgende paragrafen weergegeven – bevestigen het al eerder genoemde cultuurverschil tussen roc en pabo. Ze laten ook zien dat voorlezen en werken met kinderboeken op het roc vooral een ontwikkelingsgerichte activiteit is. Bij de pabo’s staat het belang van lezen voorop. Docenten willen bij hun studenten een goede leesattitude kweken en hen ervan doordringen dat ze op dit gebied een voorbeeldfunctie hebben voor hun leerlingen.

De vraag is of de gewenste doelstellingen ook gehaald worden. Waar zitten de knelpunten, de open plekken en wat kan er beter of zou er anders moeten?

5.1 Doelstellingen en knelpunten op het roc

Doelstellingen

De roc-docenten die deelnamen aan dit onderzoek hebben de volgende doelstellingen en thema’s op het gebied van voorlezen, werken met kinderboeken en leesbevordering geformuleerd:

- Taalontwikkeling stimuleren, boeken erbij kunnen pakken, ook bij verwerking van problemen, en ouders stimuleren om boeken te lezen met hun kinderen.
- Met kinderen goed met boeken kunnen werken, op de juiste wijze kunnen voorlezen, meer doen dan alleen voorlezen.
- Kunnen voorlezen als ontwikkelingsgerichte activiteit.
- Kinderboeken en voorlezen een plek geven in het werk, je bewust zijn van de mogelijkheden en gemakkelijk omgaan met boeken.
- Vertel- en voorleestechiek beheersen en voorafgaand daaraan de juiste keuzes kunnen maken.
- Herkennen en zien welke boeken belangrijk zijn bij de diverse ontwikkelingsfasen. Weten wat je met boeken kunt doen aan verrijking en activiteiten.
- Vanuit de taalontwikkeling een boek kiezen voor een bepaalde leeftijd. Goed kunnen voorlezen en vertellen, interactief bezig zijn, op de hoogte zijn welke kinderboeken er zijn en boekentips kunnen geven op buitenschoolse opvang.
- Goed kunnen voorlezen en bijbehorende activiteiten ontwikkelen. Bewust zijn van eigen leesgeschiedenis en leesplezier. Zelf kinderboeken lezen.

Functionele criteria

Kinderboeken worden ingezet in het kader van de ontwikkeling, vooral die van de taal, maar ook de sociaal-emotionele ontwikkeling wordt genoemd. Het is duidelijk dat studenten dan ook leren werken met functionele criteria. Het gaat om vragen als: welk ontwikkelingsgebied stimuleer ik? Hoe kies ik een goed boek voor een bepaalde activiteit voor een groep kinderen? Bij de OA-opleiding is de situatie iets anders, gezien de eisen die er door de pabo’s gesteld worden aan doorstromers naar die opleiding.

Maar hoe dan ook, de studenten zouden moeten leren om zich zelf een oordeel te vormen over de kwaliteit van de kinderboeken die ze gebruiken. Kunnen ze dat met de opleiding die ze nu krijgen? De docenten uit het onderzoek hebben daar hun twijfels over, en ik ook.

Lezen graag!

De studenten lezen erg weinig. Er staat wel een vraag over de eisen voor een goed kinderboek in de reader van een van de roc's. Soms moeten studenten een eigen prentenboek maken, maar dat lijkt niet voldoende om inzicht te krijgen in hoe een kinderboek in elkaar steekt. Een boekenplan maken op het stageadres komt al meer in de richting.

De studenten moeten als peuterleidster ook ouders kunnen enthousiasmeren en adviseren bij het kiezen van boeken voor hun kroost. Dat lukt niet als je zelf geen kinderboekenkennis hebt.

En als je als student niet regelmatig in een kinderboek duikt, krijg je die kennis ook niet.

5.2 Doelstellingen en knelpunten op de pabo

Doelstellingen

De pabo-docenten die deelnamen aan dit onderzoek hebben de volgende doelstellingen en thema's op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur, voorlezen en leesbevordering geformuleerd:

- Diversiteit aanbieden, beleving en enthousiasme overbrengen.
- Op drie niveaus (propedeuse, kernfase, afstudeerfase) aan studenten laten zien dat ze met kinderen kunnen werken met boeken. Geen canon; lezen is leuk!
- Inzetten op kwaliteit, niet lezen als gereedschap. Leesplezier en aanzetten tot lezen is belangrijk. Kritische houding en inzicht in leesbeleving en oordeel kinderen nodig.
- Het absolute belang van lezen onderkennen. Onderwijs als confrontatie: van kinder- en jeugdliteratuur zouden we toch zeker iets af moeten weten.
- Holistische benadering: kinder- en jeugdliteratuur integreren in andere vakken. Kinderen stimuleren tot lezen. Werken met boeken hoort bij een rijke leeromgeving.
- Bewust zijn van leesplezier en de mogelijkheden van boeken.
- Het belang van taal inzien. Een goede leesattitude hebben, docenten hebben immers een voorbeeldfunctie. Creatief bezig kunnen zijn met prenten- en kinderboeken.
- Zicht hebben op jeugdliteratuur: Wat verschijnt er? Hoe kun je dat inzetten op de basisschool? Hoe maak je kinderen enthousiast?

Literaire criteria en meer

Leesplezier en het stimuleren daarvan staat voorop. Het gaat om de boeken zelf; bij het beoordelen van de kwaliteit en bij het kiezen van boeken gaat het in de eerste plaats om literaire criteria, maar ook om hoe kinderen het lezen beleven en beoordelen. Sommige pabo's hanteren een analyseschema bij de beoordeling van kinderboeken. Aspecten als taalgebruik, thema, inhoud, illustraties, didactische mogelijkheden, interculturaliteit en natuurlijk de eigen mening en het gebruik van een boek in de praktijk komen dan aan de orde. Wereldbeeld en leeftijdsaspecten worden ook genoemd.

Lezen graag!

‘Je kunt pedagogisch kijken of literair, maar er moet wel gelezen worden’, constateerde een van de docenten nuchter. Dat gebeurt ook wel, maar in voldoende mate? Kunnen studenten zich zelf een oordeel vormen over de kwaliteit van een kinderboek? Kunnen ze hun leerlingen tips geven over boeken?

Het antwoord is niet positief. Zo ver komt het eigenlijk niet, is de mening. Tijdgebrek wordt genoemd als factor, maar ook een vervlakking ten opzichte van het ‘oude’ onderwijs. Studenten moesten daarin meer lezen. Het CGO veroorzaakt tweespalt: je kunt kennis niet meer verplicht stellen, dus wordt er minder gelezen. ‘Zelf een boekentafel inrichten kunnen ze eigenlijk niet’, meldt een van de docenten en collega’s geven aan dat ze de lat minder hoog zijn gaan leggen.

Docenten proberen hun studenten op te leiden tot kritische, bewuste en goed geïnformeerde leerkrachten op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur, maar ‘het lukt niet altijd even hard’ is het oordeel. Het blijft hangen op hun eigen niveau; leerlingen kunnen helpen om boeken te kiezen is dan een stap te ver.

In het TNS NIPO-onderzoek geven 22 van de 24 pabo-docenten aan dat studenten moeten leren om zelf een oordeel te vormen over de kwaliteit van kinder- en jeugdboeken. In de gesprekken die ik voerde, was dat het streven van de docenten. Maar de reële uitkomst blijkt, geven ze zelf aan, anders.

6 Wensen en suggesties

6.1 Roc

‘Als je met verschillende mensen werkt, moet je zelf een beetje ontwikkeld zijn’, zei een van de docenten en voegde er meteen aan toe: ‘Lezen hoort daarbij.’

Het voorhanden zijn van kinderboeken op het roc lijkt me al een eerste vereiste om studenten te laten zien wat er allemaal is, wat de mogelijkheden zijn en vooral hen te leren om op een gemakkelijke, vanzelfsprekende manier met kinderboeken om te gaan. Maar er zijn nog andere manieren. Gevraagd naar hun wensen, geven docenten aan dat ze blij zouden zijn met gastlessen, workshops, voorlichting over materialen, een periodiek voor de opleidingen, aanbevelingen voor leeslijsten. Geen methodes, maar wel materialen voor de invulling van opdrachten aan studenten, zowel informatief als concreet. Een verdiepingmodule voor docenten is ook een wens, maar dan wel op docenten afgestemd. Op een van de roc’s uit het onderzoek zijn docenten naar de training Voorleescoach gegaan. Die viel hun erg tegen, was te basaal voor hen.

De verschillende achtergronden van de docenten op de roc’s zorgen voor verschillen in het informatieniveau op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur. Een docent uit het onderzoek is zelf trainster van Piramide en dus goed op de hoogte. Een ander heeft lang in de bibliotheek gewerkt. Andere docenten proberen het onderwerp bij te houden via internet, de boekwinkel, de openbare bibliotheek, soms via vaktijdschriften of informatie van de Kinderboekenweek. Maar ze missen overzicht en geven vrijwel allemaal aan dat gebrek aan tijd een grote hinderpaal vormt bij het op de hoogte blijven. Een gemakkelijk toegankelijke en overzichtelijke bron van informatie, bijvoorbeeld via een site of periodiek, lijkt een goede oplossing. Een onderzoek als dit, met uitgebreide gesprekken, levert docenten al verrassend veel informatie en ideeën. Een leesadviseur die (op verzoek) op bezoek komt en knelpunten inventariseert en informatie en adviezen geeft is ook een idee.

6.2 Pabo

De pabo-docenten die ik sprak zijn aardig op de hoogte van de stand van zaken bij de kinder- en jeugdliteratuur. Ze lezen veel voor zover de tijd dat toelaat, hoewel sommige docenten toegeven dat literatuur voor volwassenen toch wel op de eerste plaats komt. Ze proberen wel op de hoogte te blijven: houden de media bij, zoeken op internet, lezen vakliteratuur en tijdschriften, brengen regelmatig een bezoek aan de (kinder)boekhandel, letten op activiteiten en bekroningen op kinderboekengebied.

Hoewel ze redelijk tot goed geïnformeerd zijn en voldoende kinderboeken hebben om mee te werken, blijven de docenten toch kritisch. Gevraagd naar hun opmerkingen en wensen ten aanzien van het onderwijs, geven ze aan dat er meer verdieping in de opleiding zou moeten zitten op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur. Het mag toch niet zo zijn dat leerlingen op de basisschool meer gelezen hebben dan hun aankomende docenten. De beoordeling van kinderboeken moet bij de studenten uitstijgen boven hun eigen niveau. Suggesties van de docenten hiervoor: een verdiepingsminor, een site voor studenten met rubrieken en links, geen canon maar een lijst van categorieën kinder- en jeugdliteratuur met

steeds enkele actuele voorbeelden of een voorleesbundel met voorbeeldfragmenten. Het tijdschrift van *Stichting Lezen, Lezen*, is bij een enkele pabo-docent wel bekend en ligt dan in de bibliotheek. De mogelijkheid voor een gratis abonnement is nog niet voldoende bekend.

Er studeren geen studenten meer af die een voortrekkersfunctie kunnen vervullen op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur. Vandaar de wens voor verdieping op dit gebied in het CGO. Een verdiepingsmodule in een minor in het 3^e jaar wordt gesuggereerd, of een minor die te vergelijken is met de oude differentiatieroute 'literair consulent'.

Het begrip leescoördinator is op de pabo's wel bekend. De stelling dat iedere basisschool een leescoördinator (of taalcoördinator) zou moeten hebben, lijkt tegenstrijdig met het eerder vermelde gebrek aan verdiepings- en specialisatiemogelijkheden in de opleiding. Maar er valt te denken aan een minor in de uitstroomfase of aan een nascholingstraject op de pabo. Meer samenwerking op dit gebied tussen pabo's en basisscholen is zeer gewenst.

7 Doorstroming en afstemming

In het licht van een doorgaande leeslijn en gezien de landelijke aandacht voor VVE, zou het niet vreemd zijn als roc's en pabo's samen om de tafel gaan zitten ten behoeve van onderlinge afstemming op dit gebied. Er zijn voorscholen, brede scholen, en er is tussenschoolse, naschoolse en buitenschoolse opvang waar voorgelezen en gelezen wordt. Ook stromen er studenten van roc's door naar de pabo-opleiding. Zijn daar nog knelpunten aan te wijzen op het gebied van leesbevordering, voorlezen en kinder- en jeugdliteratuur?

Overleg

Overleg tussen pabo's en roc's is er nauwelijks. Op een van de pabo's is er een werkgroep voor overleg met het mbo (het roc dus), en overweegt men samen in een gebouw te trekken. Op een andere pabo is er overleg met het roc over de aansluitingsproblematiek.

VVE

Op vijf van de acht pabo's en op vijf van de acht roc's komt VVE op een of andere manier aan de orde tijdens de opleiding. Bij de pabo's soms fragmentarisch, in het kader van de zorgverbreding in het 3^e jaar of bij de leesbevorderingsprojecten als *Piramide* en *Kaleidoscoop*. Op een van de pabo's was er in het 'oude' onderwijs een differentiatieprofiel VVE en is er nu een minor 'Brede school'.

Op de roc's zit er in de programma's soms een module VVE, al dan niet met interactief voorlezen. Een andere roc meldt dat VVE niet expliciet ter sprake komt, wel de ontwikkeling van het kind en de overgang naar de basisschool. VVE wordt hier en daar gezien als grotestadproblematiek.

Doorstroming

Vanuit alle roc's uit het onderzoek stromen studenten door naar de pabo. Het gaat dan om afgestudeerden van de opleiding OA, niveau 4. Bij vier van de acht roc's lijkt er weinig animo om door te stromen, bij de andere roc's wordt dit steeds groter. Er is weinig werk voor onderwijsassistenten, wordt daar gesteld, en de opleiding is nu een 'doorstroom'opleiding geworden. Soms stroomt 60-70% van de afgestudeerden door. Een probleem is er wat betreft de eisen die de pabo's stellen op het gebied van spellen en grammatica. Daar kunnen roc's lang niet altijd aan voldoen.

Alle pabo's uit het onderzoek geven aan dat er studenten van de OA-opleiding instromen. Soms is er meer instroom vanuit het mbo dan vanuit de havo. Tot voor kort konden mbo-studenten een verkorte route volgen of sneller doorstromen naar het 2^e jaar van de pabo, maar dat is nu meestal niet meer zo.

Voordelen en knelpunten bij doorstroming

'Is er verschil tussen mbo-instromers en havisten op het gebied van leesbevordering, voorlezen en kinder- en jeugdliteratuur?', vroeg ik de pabo-docenten. Er zijn er een aantal. Op de eerste plaats, zoals te verwachten viel, een verschil in praktijkkennis. Afgestudeerden van de roc hebben stage gelopen, voorgelezen en gewerkt met prentenboeken. Ze hebben

ervaring en durf. Wat kinderboeken betreft blijft het ‘hangen bij wat ze toevallig kennen’ of is hun kennis beperkt tot boeken voor jonge kinderen. Literatuur voor kinderen vanaf 10 jaar hebben ze meestal niet onder ogen gehad.

‘Mbo-studenten zijn ongelooflijk praktisch’, zei een van de pabo-docenten. ‘Ze hebben meer kinderboeken gelezen dan havisten, maar ze hebben inhoudelijk meer moeite, vooral met het beoordelen ervan.’ Ze zetten te weinig in op kwaliteit, is de algemeen gehoorde opmerking, en dat lijkt me niet vreemd als je in aanmerking neemt dat op het roc kinderboeken meer ingezet worden als middel dan als doel.

8 Contacten, samenwerking en vakinformatie

Roc's en pabo's zijn geen geïsoleerde eilandjes in onze maatschappij en dus zullen projecten en evenementen op leesbevorderingsgebied daar ook niet onopgemerkt blijven. Bovendien zijn er allerlei instanties die diensten aanbieden op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur, of producten aanbieden op dat gebied. Maakt men daar op roc en pabo gebruik van?

Het TNS NIPO-onderzoek geeft op dit gebied al veel informatie (zie bijlage A). Het is niet mijn bedoeling dat hier nog eens over te doen. Ik wil meer de context verduidelijken waarbinnen men werkt op roc en pabo.

8.1 Openbare bibliotheek

Drie van de acht roc's geven aan geen contacten met de openbare bibliotheek te hebben. Dat hebben ze soms vroeger wel gehad. Bij een van de roc's was de bibliotheek zelfs een stageplaats, maar die werd te mager en is dus als zodanig verdwenen.

De andere vijf roc's hebben op een of andere manier wel contact. Soms is dat heel summier, in de vorm van studenten die er min of meer regelmatig heen gaan om iets op te zoeken voor hun opdrachten. Een aantal studenten kan het lidmaatschap niet betalen en kan dan op een lezerspas van de instelling boeken lenen bij de openbare bibliotheek.

Drie roc's gaan op groepsbezoek in de bibliotheek, bij een roc volgt men er een workshop, en bij een andere helpen studenten bij activiteiten rond de Kinderboekenweek.

Op een van de roc's leent men bij de onderwijsassistenten van de bibliotheek een collectie van 120 prentenboeken, een doorsnee van de laatste jaren door de bibliotheek samengesteld, en bespreekt die met de studenten.

Het is jammer dat men op het roc zo weinig efficiënt gebruik maakt van de mogelijkheden die de bibliotheek biedt. Dat geldt zeker als je bedenkt dat er op de roc's weinig kinderboeken zijn.

Op de pabo heeft men doorgaans een eigen goed voorziene bibliotheek of mediatheek. De contacten met de openbare bibliotheek zijn dan ook niet zozeer gericht op het lenen van boeken, maar op informatievoorziening. Enkele pabo's gaan met de studenten op groepsbezoek in de bibliotheek of volgen er een workshop, soms komen er medewerkers van bibliotheken een lezing geven op de pabo. Tijdens de Kinderboekenweek zijn er manifestaties of activiteiten die door de bibliotheek verzorgd worden, soms in samenwerking met lokale theaters of literaire stichtingen. Studenten kunnen die bijwonen of eraan deelnemen. Bij het nieuwe vak cultuureducatie liggen mogelijkheden voor de bibliotheek.

8.2 (Kinder)boekhandel

Slechts één van de roc's uit het onderzoek heeft contacten met een kinderboekwinkel. Die gaf workshops op een miniconferentiedag vanuit het werkveld. Een docent kaart het onderwerp kinderboekwinkel wel aan in de reader voor studenten, maar verder gaan alleen de docenten naar de plaatselijke of regionale (kinder)boekhandel voor eigen informatie.

Een docent van een OA-opleiding zou de kinderboekwinkel met zijn groepen wel willen bezoeken maar ziet er bij voorbaat al van af. ‘Het is wat lastig als je zes keer met een klas van twintig leerlingen aankomt en niemand koopt wat.’

De helft van de pabo’s uit het onderzoek heeft structurele contacten met een kinderboekwinkel. Soms bevalt dat heel goed. Studenten doen er bijvoorbeeld een oriëntatieproject met een opdrachtformulier, een wedstrijd en materialen van de nationale voorleesdagen. Of studenten doen mee aan evenementen die de kinderboekwinkel organiseert.

Maar het gaat ook wel eens mis. Op een van de pabo’s was er jarenlang regelmatig georganiseerd studentenbezoek bij de kinderboekwinkel. Die regeling is verwaterd doordat studenten niet meer kwamen. Redenen? Het tijdstip kwam hen niet uit, ze moesten werken in hun bijbaan, of ze zagen er de meerwaarde niet van in. Op een andere pabo constateert men desinteresse bij de kinderboekwinkel. ‘Die is niet geïnteresseerd in een stand op ons onderwijsplein.’

8.3 Evenementen

Een roc doet mee aan het voorleesontbijt en zes van de acht roc’s die ik bezocht doen op een of andere manier iets aan de Kinderboekenweek. Maar dat gaat niet altijd zonder slag of stoot. Soms zijn er rooster- of aanwezigheidsproblemen, en soms komt het tijdstip gewoon niet uit in het programma dat de studenten in die periode volgen.

De activiteiten zijn divers. Ze variëren van het neerzetten van een boekentafel tot workshops, uitnodigen van een auteur of illustrator of meedoen aan activiteiten van openbare bibliotheek of kinderboekenwinkel.

Het Prentenboek van het Jaar krijgt op een van de roc’s ook aandacht. Er is daar in januari een training verteltassen geweest. Tijdens de nationale voorleesdagen zijn veel studenten op stage. Dan zouden ze er op hun stageadres wel iets mee kunnen doen, bedenken de docenten tijdens het gesprek voor dit onderzoek.

De Kinderboekenweek krijgt veel aandacht op de pabo. Het tijdstip is gunstig; het evenement valt redelijk aan het begin van het jaar, wanneer veel studenten al een training voorlezen krijgen. Op een van de pabo’s wordt de opening van de Kinderboekenweek op basisscholen verzorgd door studenten. Op andere pabo’s organiseert men een thematentoonstelling, stunts of activiteiten.

De docenten benadrukken dat leesbevordering niet ophoudt bij de Kinderboekenweek. Zo is er ook aandacht voor de Annie M.G.Schmidt-dag, of gaan docenten met studenten naar boekgerelateerde theatervoorstellingen of films als *De koning van Katoren*.

Soms wordt er een voorleeswedstrijd georganiseerd. Dat is heel leuk, maar kost ook enorm veel tijd. Een voorleessetting met kinderen organiseren is minder problematisch en levert ook veel op.

De nationale voorleesdagen liggen roostertechnisch moeilijker voor de pabo’s.

Evenementen zijn in het algemeen lastig te combineren met de onderwijsplanning in het CGO. Er zijn minder contacturen voor de groepen studenten en roosterproblemen belemmeren ‘spontane’ activiteiten.

8.4 Vakinformatie

De studenten op roc en pabo werken heel veel met de computer en het internet (of intranet, kennisnet of een ander eigen netwerk van de instelling) is dan ook hun eerste bron van informatie.

De al eerder genoemde boeken uit methodes op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur zijn veelal als naslagwerk in de bibliotheek of mediatheek te raadplegen.

Andere vakliteratuur op dit gebied is op de pabo's in voldoende mate voorhanden, op de roc's minder. Daar is de aanwezige vakliteratuur ook vaak minder actueel. Dat heeft mogelijk te maken met het feit dat de leescultuur, specifiek het gemakkelijk grijpen naar boeken en vakliteratuur, bij studenten op de roc minder aanwezig is dan bij studenten op de pabo.

Er zijn ook vaktijdschriften, met de kanttekening dat er daarvan op de roc's minder aanwezig zijn en dat die vaak moeilijker bereikbaar zijn in een afgesloten kast of lokaal. Bij de tijdschriften die rechtstreeks of ten dele over leesbevordering en kinderboeken gaan trof ik op de roc's vooral *Leeskraam*, *Leesgoed*, *Kiddo*, *Kinderopvang*, *PIP* en *J/M* aan. Op de pabo's *Leesgoed*, *Leeskraam*, *Leeswelp*, *Kiddo*, *Kinderopvang*, *Het jonge kind*, *Jeugd in school en wereld*, *Boekieboekie*, *Dada*, *Plein Primair*, *Lezen*, *PIP*, *Tussen hemel en aarde*. Andere tijdschriften die maar eenmaal voorkwamen, heb ik buiten beschouwing gelaten.

9 Samenvatting

Lezen graag!

Er moet meer gelezen worden op pabo en roc is de meest in het oog springende conclusie uit dit onderzoek.

Studenten van roc en pabo lezen te weinig kinderboeken om als leidster, onderwijsassistent of docent basisonderwijs kinderen en ouders aan te zetten tot lezen en om hen tips en adviezen te geven.

Zonder eigen kinderboekenkennis en leeservaring kun je geen vakkundig voorlezende leidster of een docent met een enthousiaste voorbeeldfunctie op kinderboekengebied zijn. Beide heb je nodig als je een kind op de peuterspeelzaal wilt laten genieten van een kinderboek en hem met behulp van boeken wilt stimuleren in zijn ontwikkeling (doelstelling roc), of als je op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur een enthousiasmerende, kritische, bewuste en goede geïnformeerde leerkracht wilt zijn (doelstelling pabo).

Knelpunten

De invoering van het CGO, redelijk kort na de invoering van projectonderwijs of andere recente vormen van onderwijs, zorgt voor knelpunten die nu al naar voren komen en die nog tijdens de invoeringsfase zouden moeten worden verholpen of bijgesteld.

Hoewel verplichtingen uit den boze lijken bij vraaggestuurd onderwijs als CGO, merken docenten toch dat er wel degelijk eisen gesteld moeten en kunnen worden wat betreft het kennisniveau van de studenten. Bij de Nederlandse taal, spelling en grammatica gebeurt dat in de vorm van toetsing en bijscholing; op het gebied van leesbevordering en kinder- en jeugdliteratuur zouden kennis en leeservaring meer benadrukt moeten worden.

Het **gebrek aan kinderboekenkennis** bij studenten is zo'n knelpunt. De leeslijst van nog niet zo lang geleden zou in een nieuw jasje (keuzelijst van verschillende genres, actuele lijst, lijst met toppers, interactieve lijst met korte beoordelingen door studenten zelf op de site van roc of pabo) opnieuw ingevoerd kunnen worden. Dat zet aan tot lezen.

Een tweede knelpunt ligt in het verlengde daarvan en betreft het **oordelen over de kwaliteit van een kinderboek**. Studenten op roc en pabo zouden moeten leren zich zelf een oordeel te vormen over kinder- en jeugdboeken. Weliswaar in een verschillend perspectief, gezien de eerder genoemde doelstellingen, maar in ieder geval lettend op de kwaliteit van de literatuur. Dat lukt voor een groot gedeelte niet, hoewel het een van de doelstellingen van het onderwijs op pabo en roc is. Op het roc lezen studenten te weinig kinderboeken en op de pabo wordt er wel gelezen, maar ontstijgt dat lezen het eigen niveau van de studenten niet. Een vernieuwde leeslijst en/of interactieve site, met bijbehorende discussies of presentaties, zou ook hier uitkomst kunnen bieden.

Een derde knelpunt vormt de onduidelijkheid binnen het nieuwe onderwijs over **de plaats en vorm van voorlezen, kinder- en jeugdliteratuur en leesbevordering**. Kort geleden

en naar tevredenheid ontwikkelde modules en cursussen uit het ‘oude’ onderwijs vinden geen plek in het CGO.

Vooraf in het nieuwe pabo curriculum blijkt te weinig plaats voor verdieping en specialisatie. Leesbevordering verdient een ruime vaste plek in het nieuwe onderwijs op pabo en roc!

Een vierde knelpunt betreft het zelf ontwikkelen van het onderwijs op het gebied van kinder- en jeugdliteratuur, leesbevordering en voorlezen. CGO vraagt om **onderwijs op maat** en in die zin is zelf ontwikkeld onderwijs toe te juichen. Maar het heeft me tijdens het onderzoek verbaasd hoe weinig docenten onderling overleggen en hoe weinig ze weten van elkaars activiteiten en ideeën. Niet alleen tussen de opleidingen onderling, soms zelfs binnen een instelling.

Wanneer je onderwijs op maat ontwikkelt, loop je het gevaar dat je steeds zelf opnieuw het wiel tracht uit te vinden. En er is al zoveel moois ontwikkeld op het gebied van de leesbevordering. Daar moet je dan wel van op de hoogte zijn. Het ontbreekt docenten veelal aan tijd en mogelijkheden om zelf op zoek te gaan naar informatie. Een centraal punt (site?) voor het uitwisselen van ervaringen en goede praktijkvoorbeelden zou uitkomst bieden, evenals gemakkelijk toegankelijke informatie of adviezen op maat. Hierbij kan gedacht worden aan informatiedagen, een periodiek, een site of bezoek van een leesadviseur op roc en pabo. Ook gastlessen, workshops, aanbevelingen voor leeslijsten of lijsten met categorieën kinder- en jeugdliteratuur met steeds enkele actuele voorbeelden zijn welkom.

Een vijfde punt van aandacht is de **samenwerking tussen roc en pabo**. In het kader van de doorgaande leeslijn en gezien de aandacht en de financiële middelen die er aan de voor- en vroegschoolse educatie worden besteed, zou meer samenwerking tussen roc en pabo op leesbevorderingsgebied wenselijk zijn. Onderlinge afstemming is nodig, ook op het gebied van doorstroming van roc naar pabo.

Als laatste een stelling:

De beste optie om de nodige kennis en ervaring op leesbevorderingsgebied op te doen is lezen, kijken, lezen... Veel boeken door je handen laten gaan kan alleen als ze er ook zijn.

De aanwezigheid van een flinke collectie kinderboeken op elk roc en elke pabo is een ‘must’!

Bijlage A: Samenvatting uitkomsten pabo en roc uit het rapport TNS NIPO

De volgege vermelding van het rapport TNS NIPO luidt: **Leesbevordering op opleidingen**, *Onderzoek onder roc's, pabo's en lerarenopleidingen* (E4582, juli 2006). Het rapport is niet ter inzage.

Het onderzoek op pabo's en roc's betrof in totaal 76 roc's en 67 pabo's. Er werden 19 respondenten van de SPW III-opleidingen ondervraagd, allen docenten, en er waren 24 ondervraagden bij de pabo's, eveneens docenten. De docenten waren soms ook coördinator of teamleider.

Uitkomsten pabo's (n=24)

Leesbevordering

- Leesbevordering is een vast onderdeel van het lesprogramma voor 23 van de 24 docenten.
- Van de 24 ondervraagde docenten geven 16 aan 1-20 uur per jaar te reserveren voor leesbevordering; 6 docenten geven zelfs aan 31 uur of meer per week te reserveren voor dit onderdeel.
- Het merendeel van de pabo's werkt aan de hand van een methode/handboek voor voorlezen van kinder- en jeugdboeken.
- Binnen de pabo's wordt veel gelezen door studenten: 15 van de 24 docenten geven aan dat minstens 10 kinder- en jeugdboeken per studiejaar verplicht zijn.

Informatiebronnen voor leesbevordering

- Docenten houden regelmatig bij welke kinderboeken worden uitgebracht.
- Binnen de pabo wordt de eigen mediatheek verreweg het meest als informatiebron gebruikt voor leesbevordering.
- De bronnen die de docent zelf raadpleegt zijn voornamelijk kranten en de mediatheek van de pabo.

Leesbevorderingsinstanties en doelen

- Docenten besteden zeer veel aandacht aan de Kinderboekenweek als leesbevorderingsproject.
- Pabo's hebben als belangrijkste doelen om kinderen nieuwsgierig te maken naar boeken en de smaakontwikkeling van kinderen te verbreden.
- Het merendeel van de docenten zegt dat literaire kenmerken veel aandacht krijgen bij het leren beoordelen van kinder- en jeugdboeken.
- Van de 24 ondervraagde docenten geven er 22 aan dat studenten zelf leren een oordeel te vormen over kwaliteit van kinder- en jeugdboeken.

Uitkomsten SPW III (n=19)

Leesbevordering

- Leesbevordering is een vast onderdeel van het lesprogramma voor 16 van de 19 ondervraagde docenten.

- Van de 19 docenten zijn er 14 die aangeven 1-20 uur per jaar te reserveren voor het voorlezen kinder- en jeugdboeken.
- Slechts 5 docenten werken aan de hand van een methode of handboek voor het voorlezen van kinder- en jeugdboeken.
- Zes docenten geven aan dat studenten geen verplicht aantal kinder- of jeugdboeken hoeven te lezen; drie docenten geven aan dat 1 tot 3 boeken gelezen moeten worden en weer drie docenten geven aan dat tussen de 4 en de 6 boeken gelezen moeten worden.

Informatiebronnen voor leesbevordering

- Docenten geven aan regelmatig bij te houden welke kinder- en jeugdboeken worden uitgebracht.
- De openbare bibliotheek wordt het meest als informatiebron gebruikt voor leesbevordering, daarnaast wordt de mediatheek van het roc veel gebruikt.
- De bronnen die docenten zelf het meeste raadplegen zijn de (kinder) boekhandel, kranten en de openbare bibliotheek.

Leesbevorderingsinstanties en doelen

- Docenten geven aan de Kinderboekenweek het meest te gebruiken als leesbevorderingsproject (13 van de 19); hiernaast wordt veel gebruik gemaakt van de openbare bibliotheek (12 van de 19).
- Veel doelen met betrekking tot leesbevordering zijn belangrijk; alleen de mogelijkheid ouders te betrekken bij het voorlezen en de geschiedenis van de jeugdliteratuur zijn beduidend minder belangrijk binnen de roc's.
- Van de 19 docenten geven 14 aan dat het leren beoordelen van kinder- en jeugdboeken op basis van literaire kwaliteiten weinig tot geen aandacht krijgt.

Bijlage B: Verklaring van afkortingen en termen

- AVI Hier vermeld als ‘AVI-boekjes’. Betreft kinderboeken, ingedeeld volgens de AVI-indeling, het systeem van analyse van individualiseringsvormen waarmee de moeilijkheidsgraad van teksten en de leesvaardigheid van het kind worden aangegeven
- BPV Beroepspraktijkvorming, stage, in dit onderzoek bij de opleiding pedagogisch werker en onderwijsassistent
- CGO Competentiegericht onderwijs, kijkt in diverse aspecten af van de traditionele wijze van leren. Competentiegericht leren is gericht op het vergroten van de persoonlijke vermogens. Daarom wordt uitgegaan van de vermogens waar iemand al over beschikt, de zogenaamde eerder verworven competenties (EVC’s). Het leren is weliswaar gericht op de startcompetenties, maar een student bepaalt grotendeels zijn eigen route. Dat wordt vraagsturing genoemd. Tijdens het leerproces bouwt een student zelf aan de uitbreiding van zijn persoonlijke vermogens. Dat noemen we constructivisme. Daarvoor gebruikt de student diverse leerplekken, zowel op het opleidingsinstituut als op de werkplek. Hij leert daarbij ook in zogenaamde learning communities. Belangrijk bij het switchen tussen leerplekken is dat wat op de ene leerplek wordt geleerd ook op andere leerplekken gebruikt kan worden. Dit principe wordt transfer genoemd. Voor literatuur over CGO zie: J.J.M. Kok, *Talenten transformeren, Over het nieuwe leren en nieuwe leerarrangementen*. (Oratie Fontys Hogescholen 19 juni 2003)
- hbo hoger beroepsonderwijs
- mbo middelbaar beroepsonderwijs
- NT2 Nederlands als tweede taal, onderwijs voor mensen met een andere moedertaal dan Nederlands
- N20 Akte kinderverzorging en opvoeding
- OA Opleiding onderwijsassistent, niveau 4, op een roc
- pabo Pedagogische academie basisonderwijs (hbo-opleiding)
- roc Regionaal opleidingscentrum (mbo-opleidingen op verschillende niveaus)
- SPH Sociaal Pedagogische Hulpverlening (hbo-opleiding)
- SPW3 Sociaal Pedagogisch Werk, uitstroom kinderopvang, niveau 3, op een roc
- VIB Video interactiebegeleiding, een methodiek om communicatie en interactie te professionaliseren. VIB werkt met video-opnames, die worden nabesproken. Door het evalueren van de eigen werkpraktijk vanuit een positieve invalshoek wordt de juiste wisselwerking tussen leidster (of docent) en kind versterkt.
- VVE Voor- en vroegschoolse educatie, benaming voor het geheel aan voor- en vroegschoolse programma’s gericht op het wegwerken van onderwijsachterstanden. Veel gebruikte term in het kader van leesbevordering en programma’s ter bestrijding van taalachterstanden. Ook de termen ‘voorscholen’ en ‘brede scholen’ vallen binnen dit kader. Een Voorschool is een combinatie van een peuterspeelzaal en een basisschool, voor kinderen van tweeënhalve tot zes jaar die niet goed Nederlands spreken of niet

gewend zijn om in groepsverband te spelen. Een brede school is een samenwerkingsverband tussen partijen die zich bezighouden met opgroeiende kinderen. Doel van het samenwerkingsverband is de ontwikkelingskansen van de kinderen te vergroten. Een ander doel kan zijn een doorlopende, en op elkaar aansluitende opvang te bieden. Onderwijs is in ieder geval participant. Kinderopvang, welzijn, peuterspeelzaal, sport, cultuur, bibliotheek en andere instellingen kunnen ook een onderdeel van de brede school zijn. De brede school komt tot nu toe nog het vaakst voor in het basisonderwijs, maar in het voortgezet onderwijs is begonnen aan een inhaalslag. Er zijn ruim 600 brede scholen in Nederland. In 2010 moeten dat er 1200 zijn.